

Художня концепція головного героя в сімейному романі-хроніці українського письменника-емігранта Олекси Ізарського

О. І. Руднянин

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, Івано-Франківськ, Україна
Corresponding author. E-mail: rudnianyn@ukr.net

Paper received 14.02.21; Accepted for publication 23.02.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-248IX73-21>

Анотація. У статті досліджено концептуальні особливості образу головного героя Віктора Лисенка в сімейному романі-хроніці українського еміграційного письменника Олекси Ізарського. Окреслено основні типологічні особливості образу в контексті тогочасної літературної традиції, досліджено унікальність світогляду й основні етапи еволюції героя. Автором статті розкрито проблему стосунків головного героя із суспільством в національному й еміграційному контекстах, досліджено його психопортрет та ознаки автобіографізму.

Ключові слова: концепція головного героя, сімейний роман-хроніка, українська емігрантська література, еволюція образу, авторська свідомість.

Вступ. В еміграційному середовищі представник української діаспорної літератури Олекса Ізарський відомий як автор серії восьми книг про життя родини Лисенків (повістей «Ранок», «Віктор і Ляля», «Чудо в Мисловицях», «Саксонська зима», романів «Київ», «Літо над озером», «Полтава», «Столиця над Ізаром»). На материковій Україні його творчість була маловідомою, але і в діаспорі письменникові не завжди вдавалося популяризувати свій доробок. Повернення його імені на Батьківщину відбулося вже в роки нашої незалежності, коли перед українцями відкрилася ціла плеяда нових імен діаспорних митців слова.

Усі твори Олекси Ізарського об'єднані образом головного героя Віктора Лисенка – від дитячих років до зрілого періоду становлення творчої особистості. На особливість цього образу як нового для української літератури образу інтелігента вказували перші дослідники творчості письменника: А.-Г. Горбач, І. Качуровський, П. Ротач та інші вчені.

Наскрізний образ головного героя для кількох творів – одна із констант жанру сімейного роману-хроніки. В епопеї У. Самчука «Волинь» головний герой представляє сільську Україну, а в урбаністичному романі В. Підмогильного головний герой Степан Радченко – літератор, однак також виходець із сільської України, що поставив собі за мету не просто підкорити місто, а й утвердитися в ньому, здобути славу й визнання. Олекса Ізарський вперше в українській літературі представив перед читачем постать генетичного інтелігента із широким кругозором, науковця, письменника, зрештою, емігранта. І в цих ампулах Віктора Лисенка – новаторство образу Олекси Ізарського. В одному із листів до Д. Нитченка письменник обгрунтовує свій жанровий вибір сімейного роману-хроніки: «Я люблю хронікальні речі, пишу річ, наближену до цього; може, хронікальний роман ще, дійсно, «периферійний», бо ядро жанру є любовна інтрига, згідно з генеалогією роману» [15, с. 123].

Короткий огляд публікацій за темою. Образ головного героя сімейного роману-хроніки в українському літературознавстві розглядається вперше, що й визначає актуальність нашого дослідження. Рецепція образної системи творів Олекси Ізарського зустрічалася тільки в листах його колег-емігрантів. Так, дослідниця Г. Журба в листі, процитованому письменником в своєму щоден-

нику, писала: «Віктор вийшов не так дитиною, як паничком, удався образ баби Тарасенчихи, а батько блідий і вайлуватий, матері не видно. Багато ускладнених речень і переобтяжених образів» [8, с. 58]. У щоденниковому записі від 5.11.1974 р. Олекса Ізарський записує критичні враження своїх читачів після прочитання повісті «Київ». Автор не байдужий до читацької рецепції, про що свідчить сповідальний характер цього запису, ділиться майбутніми планами про долю свого героя, а от зауваження Д. Нитченка про недостатнє соціально-політичне тло Києва 30-х років ХХ століття («матю терору, мало арештів») залишає без відповіді: «Був лист Д. Нитченка. Покупці мого «Києва» написали з Тасманії про розчарування від книжки. Це не те, чого вони хотіли, чого вони сподівалися. Сам Нитченко теж дивується, що в романі... мало терору, мало арештів, що немає в ньому того жаху, про котрий писав Т. Осьмачка... Мій плян подати В. і Льотту в Ориніні як закоханих не буде здійснено: все обійдеться «насухо». Поцілунок і то все. – До останніх сцен належатиме зустріч В. з Базаревськими. Також з Миколою Пінячевським. А в цілому роман уже «вигорів». Остання нога книги – це закінчення Віктором свого роману» [8, с. 198].

Літературознавець С. І. Луцій пояснює зредуковане зображення суспільно-політичної дійсності антропоцентричною спрямованістю творчості письменника: «У його романах та повістях фактично не показано політичних реалій, однак автор не ставив собі за мету докладно відтворити соціально-політичні події 1930-1940-х років. Олексу Ізарського, який справді був свідком трагічних подій цього періоду, цікавила насамперед доля людей, особливо молоді, на тлі складних суспільних катаклізмів, тому основна увага в повістях і романах була присвячена духовному та інтелектуальному життю героя-інтелігента» [13, с. 89].

Задум створити серію книг про Віктора Лисенка зародився в письменника ще в дитинстві, а вже в юні роки він написав перший твір цієї серії «Мій дід», який так і не був опублікований і відомий тільки самому авторові і полтавському письменнику Пилипу Капельгорському. Але в роки війни рукопис зник, і, вже перебуваючи в еміграції у Мюнхені, Олекса Ізарський розпочав історію родини Лисенків із повісті «Ранок». Про авторський задум ми дізнаємося із його листа до літературознавця В. Мацька [14, с. 153].

У сучасному літературознавстві «образ автора» часто розглядається як головний формотворчий і стилетворчий чинник, адже особистість автора завжди відбивається у його текстах, зокрема в системі образів твору. Тому збагнути творчу індивідуальність письменника можна крізь призму його героїв. Головний герой часто є носієм авторського світогляду, авторської позиції, образом-резонансом, зрештою, це «Alter-ego» автора. Еміль Геннекен стверджував, що про автора все можна дізнатися із написаних ним текстів. «У самому творі і тільки в ньому, – писав Е. Геннекен, – необхідно шукати вказівки тому, хто хоче вивчати особистість художника...», і лише «вивчивши всі естетичні особливості даного художнього твору, пов'язані з його формою та змістом, можна визначити у термінах наукової психології специфічні моменти душевної організації його автора» [1, с. 36].

Мета статті – дослідити концептуальні особливості образу головного героя Віктора Лисенка в сімейному романі Олекси Ізарського, окреслити його основні типологічні особливості в контексті тогочасної літературної традиції, дослідити унікальність світогляду й основні етапи еволюції героя.

Матеріали і методи. Дослідження здійснено на матеріалі повістей «Ранок», «Віктор і Ляля», «Чудо в Мисловицях», «Саксонська зима», романів «Київ», «Літо над озером», «Полтава», «Столиця над Ізаром», а також щоденника і листів письменника різних періодів. Дослідження ґрунтується на комплексному використанні таких методів, як біографічного (при встановленні взаємозв'язків між фактами біографії й проблемним спектром і системою художніх образів у творах), описового і структуралістського (у встановленні зв'язку між різними рівнями тексту, визначенні проблемно-тематичних, образних та смислових домінант) та психоаналітичного (при вивченні психотипу головного героя Віктора Лисенка і його відповідності психопортретові самого автора).

Результати і їх обговорення. Психологічна характеристика чи аналіз образу головного героя твору передбачає розгляд поведінкових проявів персонажа, які розкривають його внутрішній світ через особливості темпераменту, характеру, емоційно-вольової сфери й позначаються на психічних станах. Складний діалектичний зв'язок між автором і його героєм давно став важливою частиною літературознавчих студій. Як справедливо зазначає О. В. Цєпа, «витворений автором художній світ містить його бачення, осмислення, оцінку довколишнього (явища, події, люди тощо подані крізь призму інтелекту, світовідчуття, цінностей творчої особистості) та власного «я» в ньому», «реципієнт, осягнувши ці взаємозумовлені образи – зовнішнього і внутрішнього світів – сформує естетичне уявлення про авторську індивідуальну картину світу, а відтак і про самого художньо вираженого автора» [17, с. 240]. М. Храпченко виділяє чотири «сфери» образу: а) відбиття й узагальнення істотних властивостей, рис дійсності, розкриття складності духовного життя людей; б) вираження емоційного ставлення до всього того, що слугує об'єктом творчості; в) втілення життєвого ідеалу, створення естетично значущого предметного світу; г) внутрішню орієнтацію на читачьке сприйняття та естетичний вплив твору на читача [16, с. 66-67]. Як справедливо зауважує Л. Гінзбург, «Кожну структуру утворює взаємодія деяких елементів, ознак. Для структури літера-

турного героя – це його риси, стан душі (почуття, пристрасі). Персонажа без властивостей не буває, як не буває об'єкта без ознак» [2, с. 124].

Взаємовідношення автора і його героя перебуває в центрі антропологічної парадигми літературознавства. Так, за науковими висновками Н. Кудашової, «поняття антропоцентричної парадигми художнього тексту має охопити концепт «людина» у його різносторонній і різноманітній реалізації та проявити себе як встановлення в тексті детермінанти людського фактору, що врешті-решт, регулює конкретний вигляд створеного тексту» [12, с. 53]

Більшість дослідників творчості Олекси Ізарського небезпідставно відзначали автобіографічність образу Віктора Лисенка. Натомість письменник був не таким послідовним, адже у своїх щоденниках і листах він часто розкриває творчу лабораторію, пояснює генезу багатьох образів і подальші плани сюжетних перипетій героя: «А Віктор, справа ясна, політики унікав. Він виріс у родині, де щодня могла трапитися трагедія... Він берігся. Та й мав обмаль таких друзів, з якими він би «розпускав язика». Це пара. Це пара. Це наче ВІН і – Полтава – ВОНА. Це книга наскрізь трагічна. В «Києві» закладено зерно, з якого проросла трагедія «Полтави». Трагедія багатьох родин, героїв моїх багатьох книг. І тут Ви, прочитавши, побачили б, що політика була в Вікторові, але не на язикуві, що політикою Віктора було завжди – розвинути свій хист, здібності... Але все це для Вас справа ще майбутнього, роман друкується малими порціями» [15, с. 29]. Крім того, біографія Олексія Мальченка дуже легко накладається на життєвий шлях його героя. Однак письменник застерігає читача від ототожнення його з образом Віктора, зокрема, в листі до Д. Нитченка (22.03.78) читаємо: «Прошу не перебільшувати автобіографізму книжки. Прошу не плутати Віктора з автором книжки. Світова література є суцільним потоком автобіографізму, проте в кожного автора для всього цього своя мірка! Тому я Вам і кажу серйозно: не переборщайте!» [15, с. 34].

Образ Віктора Лисенка в сімейній хроніці дався автору багатогранним і динамічним. Читач може спостерігати основні етапи становлення його картини світу. Так, у повісті «Ранок» розкрито дитячий світ героя, його зв'язок з містом дитинства Сонгородом, родинну атмосферу та зв'язок Віктора зі своїм родом. Хлопець рано усвідомлює, що він носій родової пам'яті. Переїзд до міста Полтави сприймається як прощання героя із казковим світом дитинства. Повість «Віктор і Ляля» розкриває передумови зародження письменницького таланту ще в період останнього шкільного року. Повість «Київ» репрезентує образ Віктора Лисенка як студента Київського університету. Роман «Полтава» описує життя Віктора в умовах німецької окупації, а «Чудо в Мисловицях» – літо 1944 у Шлезьку, далеко від фронтів і бомбардувань. Книги «Саксонська зима», «Літо над озером» і «Столиця над Ізаром» описують зустріч головного героя з Німеччиною, причому «Літо над озером» – це перше літо героя після війни, а «Столиця на Ізаром» – літературне життя повоєнного періоду. У центрі останніх творів, за спостереженням А.-Г. Горбач, «проблема зіткнення молодого українця (який вимріяв собі ідеальний образ Німеччини та її людей) з реальною Німеччиною 1940-х років. Багато з-поміж нас, що опинилися на Заході, більшою чи меншою мірою пережили щось подібне» [3, с. 119]. Отже, життєвий шлях Віктора Лисенка – ця шлях від раннього дитинства в місті

Сонгород до повоєнного Мюнхена.

На думку І. Качуровського, родина Віктора Лисенка не була типовою для тодішніх обставин, адже представляла прошарок «не заторкненої революцією і сталінськими карними органами інтелігенції на Україні» [11, с. 163]. Віктор – виходець з «української інтелігентної родини», причому родини – «благополучної», де панував добробут і нікого із членів сім'ї не було розстріляно чи репресовано... А щодо матеріальних достатків розкішної бібліотеки і меблів із карельської берези, якими так хвалиться герой Ізарського, то в ті роки не кожному про них доводилося й чути» [11, с. 163].

У повістях «Ранок», «Віктор і Ляля» та «Київ» головний герой Віктор зосереджений на своєму внутрішньому світі, який характеризується камерністю, замкненістю, окреслений певним колом спілкування: родина, книжки, вчителі, а згодом професори університету, і кілька друзів. І лише в романі «Полтава», коли родина емігрує на Захід, відбувається «прорив», трансляція внутрішнього світу на світ зовнішній. Автор більше уваги приділяє зображенню історичних подій, свідком яких є його головний герой.

Здійснивши типологічний аналіз образу Віктора Лисенка в усіх вісьмох книгах, що входять до родинної хроніки, можемо виокремити такі концептуальні ознаки цього образу.

1. Віктор – яскравий представник української нації і носій історичної пам'яті. Для ілюстрації нашої тези наведемо опис епізоду під час шкільної екскурсії (роман «Полтава»): «Особливо чітко запам'ятала Ніна шкільну екскурсію на Шведську могилу (Віктор силоміць витяг її, розчулену й розгублену з натовпу і примусив її втекти із «громадської панахиди» перед пам'ятником російським солдатам у степ до гранітного надгробку шведів. Там, за шляхом він пояснив приятельці, що під Полтавою українці бились по боці Карла XII, що під Полтавою забито і поховано стару Україну. То була остання надія України) з цієї ж причини, запевняв хлопчик, саме в Полтаві, на цих кістках воскресла Україна. Власне, наше нове слово, наше письменство» [6, с. 26]. На думку І. Качуровського, «герой Віктор – як і переважна більшість українців з досвідом двох останніх десятиріч, – не намірювався воювати ні по боці Росії, ні по боці Німеччини» [11, с. 165].

Віктор – національно маркована особистість, що відчуває національну приналежність і дух свого часу. У романі з Лялею він висловлює думку, що його особисте щастя – частка майбутнього України, іншого щастя він не хоче. Більше того, Віктор Лисенко тонко відчуває трагедію української нації, коли найкращі її представники знищені тоталітарним режимом чи заслані в Сибір («Мова зайшла і про Україну: доля митців її удома і в наймах, занепад її самобутньої культури, навіть культури взагалі... гори трупів і гурти найталановитіших українців... у тундрі, над Крижаним океаном») [9, с. 115].

Національна закоріненість Віктора впливає й на Лялю – корінну росіянку. Під впливом кохання до Віктора Ляля «сама почала жити Україною». Подібну трансформацію національної ідентичності спостерігаємо в трагікомедії «Мина Мазайло» Миколи Куліша в образах Мокія та Улі. Наступні історіософські роздуми Віктора стають більш сміливими. Під час розмови з тіткою Олею Віктор вперше в житті подумав про мур між Україною і Росією, «про такий, як китайський, щоб люди їздили на Захід, щоб позбутися Соловків і Сибіру» [9, с.23]. Знакові для

Віктора і подарунки тітки Ольги – старе видання «Кобзаря».

Віктор ще в юному віці розуміє тотальну русифікацію України. Так, оглядаючи книжкові новинки, він розпачливо вигукує, що немає жодної української, навіть «Листи Василя Горленка до Панаса Мирного» – російські. Віктор вже не дивується, що його подруга Ляля, дочка української вчительки і росіянина, навчається в російській школі. Самобутністю світогляду Віктора є його захоплення історичним минулим. Наприклад, усвідомлення, що день був щасливим, приходиться лише після того, як придбав у горбатого букініста «Літопис Самовидця». Захоплення Україною, без сумніву, одна із передумов духовної близькості з Лялею. Вперше відвідавши її дім, головний герой подивований багатством бібліотеки: «Що здивувало, – багато України! В очі кинувся зруб могутніх томів Костомарова... Українське минуле в палітурках» [9, с. 14].

Основними опозиціями теми України в історіософській концепції Віктора виступають «Україна – Росія», «Україна – світ». Одна з мрій Віктора – створити «Українську бібліотеку світової літератури». В антитезі «Україна – Росія» часто з'являється трагічна тема голоду. Олекса Ізарський не акцентує на ній, однак час від часу ця тема зринає в діалогах Віктора з Лялею («– Скажіть мені, Лялю, Україна і для вас – вишивана сорочка та жалібна пісня?! Вам прикро... – Вікторе... є дві Росії: та, що нищить, і та, що пише, що прагне... – Думка не оригінальна. – Я не знаю Росії. Боюся, що й Україні теж, Вікторе... Після школи поїду до Москви, вивчатиму історію. – Ви не знаєте Росії?! А революція?! А теперішня розправа Голодом?! Це не Росія?!») [9, с. 16].

Уже з шкільних років у Віктора формується європейське бачення України, інтеграція, світовий культурний простір. Переглядаючи книги в бібліотеці, герой роздумує – «Звук любити і Тагора і Ролляна, і Шопена, і Чайковського. Проте він перед своїм столом радо бачив Гете і Шевченка, Бетховена й Лисенка... його експозиція цілеспрямована, значна. У ній – світова культура, й Україна. Україна з Європою. Батьківщина й світовий геній!» [9, с. 16].

Національна свідомість Віктора проявляється не лише в закоріненості головного героя в історичному минулому, а й у проєкції майбутнього України. Він навіть пробує сформулювати національне гасло, клич: «Залізом і кров'ю! – ось гасло для України. Ось майбутній шлях України!» [9, с. 57]. Порівнюючи свою і Любину (подруга шкільних років) візію України, Віктор аналізує, що для Люби – це гарна земля, величне небо, Ворскла і ставки під Полтавою, дитинство, а для Віктора – це мрія, «Україна – велика держава, рівна наймогутнішим у світі, найщасливіша країна під сонцем» [9, с. 72].

2. Віктор – письменник. У повісті «Віктор і Ляля» читач дізнається про перший літературний досвід Віктора – твір «Ведмежата». Герой приховує свій письменницький талант, про нього знають тільки найближчі – Ляля і шкільний вчитель. Віктор переживає амбівалентні почуття від творчості – насолоду і муку: «Віктора вабили високі й глибокі одноразово години писання: яка гіркота яке очарування! Сваюля і впертість слів, мови. Мудра згідливість, примирливість задуму й несподівана винахідливість форми! Усе для здійснення твору. В усьому нова надія» [9, с. 37]. Іпостась Віктора-літератора, на наш погляд,

наскрізь автобіографічна. Так, героя, як і його автора, цікавить читачка думка. Наприклад, в повісті «Віктор і Ляля» подано рецензію учителя Павла Йосиповича Райгородського на роман «Ведмежата»: «Річ, знаєте, вишукана... Навіть майстерна. Для своїх «Ведмежат» ви наче розтопили нашу мову, а потім вибагливо скристалізували... Лірика, звичайно, проте в ній приховано первні оригінальної епіки. Такої нової у нас! Справжній хист. А вік ваш, Господи, що й казати, багато зробите» [9, с. 119]. Крім того, вчитель проаналізував кілька сцен з доведеного на половину роману, наголосивши на ліризмі і вдалих пейзажах. Прикметно, що саме єдність епіки й ліризму більшість критиків відзначатимуть як домінують художнього стилю самого Ізарського.

Із подругою Лялею Віктор ділиться майбутніми творчими планами. Після зустрічі з Віктором дівчина згадує: «Поетична натура. На двоє розчакнута душа. А вчорашня розмова – зав'язка повісти або роману про юність на знівеченій голодом, на перепадлюченій, на здичавілій від страху Україні... Відоме плем'я: школярі-випускники, мрійники і реалісти. Тільки хто з нас реаліст, а хто мрійник?!» [9, с. 114].

Як творча натура, Віктор тяжіє до самообсервації і саморефлексії: «Віктор, непомітно й свідомо, спостерігав себе. Особливо переродження своїх мрій, спочатку схожих на хмарки, у цілком ясні думки. І як вони, спершу самотні, настирливо вліталися волею в мереживо собі подібних і творили гнізда й плями. Як відлітала й душа мрії: залишалося завдання. Задум» [9, с. 8].

Олекса Ізарський передає Вікторові свій біль від неможливості цілком реалізувати будь-який творчий задум. У щоденнику письменника часто зустрічаємо записи про таку особливість творчого процесу, як недосяжність і неможливість реалізації творчих планів, як перетворення творчості на спосіб життя і навпаки. Ці ж думки снують в голові Віктора: «Віктор думав і шукав, разом з тим, слів. Вибрав щасливі початки й кінцівки. Завжди і скрізь. Вночі й ранками у школі, влітку на узліссі або біля хижки в кукурудзі, за тичками хмелю... З'являлося перше речення і раптом усі теперішні плями виявлялися помилковими. Не пасували до нього. Перше речення – мостовий причілок. За ним, власне, дичавина» [9, с. 8]; «Оповідання несподівано ускладнилося, жодного рядка не можу написати за пляном. Усе йде поза передбаченням. Рядки й абзаци снуються на пустирях задуму, а передбачні вузли, ефекти, пуанти – випадають! Дано тільки непрошене!» [9, с. 104]. Також Віктор успадковує ще одну особливість авторського психотипу – смак нищівної самокритики і привселюдне копірвання у власній душі.

Віктор як письменник-початківець сміливо вербалізує своє заповітне бажання – стати українським майстром, «писати так, щоб серед білого дня читачеві вздрівалася вся ночі краса, щоб серед ночі для читача розгорався справжній ранок, вставав день» [9, с. 90].

Автобіографічними маркерами письменницької грані образу Віктора є й той факт, що, перебуваючи в еміграції у Німеччині, він, як і сам письменник, пише твір «Ранок», а наступною книжкою буде «Ляля і Люба». Загалом, образ Віктора як митця еволюціонує: якщо в перших книгах він спостерігає, занотовує, приховує свою літературну творчість, то в останніх книгах, зокрема в романі «Столиця над Ізаром» головний герой – активний учасник лі-

тературних дискусій, член Українського парнасу в Баварії, що перетворює письменство у важку щоденну працю. У «Столиці над Ізаром» Віктор відкривається читачеві новою гранню: «Унікав нагромадження цегли, руїн у пам'яті. Ввесь час він гарячково відпочивав за працею, за писемним столом: дбав про «щоденний аркуш», тобто сторінку-дві нового тексту» [5, с. 201]. З часом змінюється і Вікторове сприйняття бібліотеки. Якщо у перших книгах він «богоговіє» перед книгозбірнями, то у вже згаданому останньому романі Віктора, як і самого автора, турбує думка про марність його писань, які будуть поховані в бібліотеках. Герой ставить перед собою доволі незвичне запитання: «Адже що таке бібліотека, як не цвинтар? Тільки він боявся, що його «Ранок» буде похований не серед дорослих, колись зрілих і повнокровних творів, а серед творів-немовлят, творів-недоносків» [5, с. 201]. У своїй ранній творчості Віктор переймається змістом творів, а в еміграційний період, пройшовши всі етапи становлення творчої особистості, йому вже йдеться про стиль, форму, тобто, знову ж, як і сам Ізарський, його герой надає перевагу безфабульному сюжету («Але що ж вабило до праці над книжкою наступною, над «Лялею і Любою»? Здається, що це була спрага кристалізації власної особи і також характерів своїх героїв. – Ішлося про кристалізацію свого неповторного стилю. А кризь стиль у літературі проглядають і думку, душа автора, і його час, епоха, доба» [5, с. 201-202])

3. Віктор – образ-резонер авторської свідомості. Свідомість Олекси Ізарського була розщепленою на межі двох світів – між Батьківщиною й Німеччиною (згодом США). Його герой Віктор також роздумує над опозицією «моє» – «чуже», звиряється Лялі в слідуванні за генетичною пам'яттю нації («Віктор розповідав Лялі про свій невідомий «перекрій» речей і поняття, про вроджене бачення світу», цілком самодостатнє, про вроджені симпатії та інтереси – такі органічні, такі нестримні, такі непоправні... Усе на світі для нього «моє» або «чуже») [9, с. 115]. Письменник наділяє свого героя глибокими роздумами про природу художньої творчості: «Так не говорилося давно. Про розмову, власне. Про потребу, щастя і хист людини, виявити себе, словом, розкрити своє нутро. Це ж коріння письменства, творчості. І, разом з тим, це оплата митця, задалегідь, а яку насолоду митцеві дарує самообмеження, стриманість, мовчанка, що найбільше – натяк! Не насолода це – просто бути?! Чи не «просто бути» – праджерело мистецтва?! Чи не «просто бути» – його завдання й мета єдина?!» [9, с. 114-115].

4. Віктор – щоденникар. Це також автобіографічна риса головного героя, який розпочав ведення щоденника ще в шкільні роки (1936 р.). Як і сам Ізарський, його герой роздумує над теорією щоденникового жанру, а самі записи, як і записи його автора сімейного роману, часто нагадують поезію в прозі, пейзажні замальовки, враження від прочитаних книг. Наведемо, як приклад, фрагменти щоденникових записів Віктора: «Цвіт сили, цвіт життя – у книги! Щоб не пересохла на махорку високої досвіди людства» [9, с. 104]; «Писання, як гриби, як дощ, – природа. З малої хмари – малий і дощ». Як і сам Ізарський, його герой на сторінках щоденника роздумує над засадничими теоретичними питаннями літератури («Прози у нас немає, є – лірика. Епічна проза, романи лісом ростуть за ліричними горбами й шпильями» [9, с. 51]), або ж роздумує над філософськими засадами щоденника як жанру

(«Записи мої епізодичні. І тому ціни не мають. Разом з тим, втрачені для щоденника дні, здаються шкодою, збитком. Отже, мають вартість і рядки мого зшитка?! Бо інакше назавжди, назавжди ринуть дні мої» [9, с. 52]).

5. Віктор – генераційна модель українського письменника-емігранта. На нашу думку, це концептуальна ознака образу Віктора Лисенка. Припускаємо, що розкриття саме цієї грані особистості героя й було основним поштовхом до обрання такої романної форми, як сімейний роман-хроніка. Олекс Ізарський, переживши ідентичний досвід емігрантства і, зокрема, письменницької ходи в руслі мультикультурного емігрантства, хотів показати, як сімейне виховання, генетичний і комунікативний зв'язок зі своїм родом вплинули на подальше становлення Віктора Лисенка як письменника і обрання «українськості» в усіх її проявах засадничою основою своєї творчості.

Генераційна модель українського емігрантського покоління в образі Віктора найповніше зреалізована автором в останньому романі «Столиця над Ізаром». Ще завершуючи роботу над «Полтавою», письменника не полишала думка продовжити «німецьку лінію» життєпису свого героя. Грунт для останньої книги було підготовлено, на думку П. Ротача, в попередньому романі «Літо над озером». Після смерті голови родини – батька Лисенків – мати з двома синами (Віктором та Льокою) перебираються до баварської столиці. Головне завдання Віктора – облаштувати побут сім'ї, адже він перебирає на себе обов'язки голови сімейства. Але побут не стає для Віктора пріоритетом, бо мрія про літературу як основну сферу його реалізації розгоряється ще з більшою силою. Літературна творчість стає для молодого й амбітного письменника альтернативним шляхом повернення на Батьківщину, адже він чітко усвідомлював, що фізичний шлях повернення неможливий.

Віктор Лисенко повністю занурюється в інтелектуально-культурне середовище Мюнхена, що відзначається творчою взаємодією українських, німецьких на російських культурних діячів. Головний герой розширює коло свого спілкування – це Майднер, Йозеф Рот, Мадлена Альтдорф, а також вихідці з України, кожен з яких мав прототипа в реальному еміграційному оточенні самого Олексі Ізарського: Юрій Корсунь (прототип – Ю. Косач), Леонід Столиця (Л. Білецький), Юрій Шелестюк (Юрій Шевельов), Василь Ореля (В. Барка).

Характер письменника Віктора Лисенка викристалізується в дискусіях зі старим російським емігрантом Платоном Гессеном (прототип – Ф. Степун). Їхні творчі взаємини розвиваються від захоплення Віктора талантом Гессена до повного неприйняття його шовіністичних поглядів. Мюнхенське творче середовище – поважне, головний герой чи не наймолодший, тому спостерігає, набуває досвіду, щоб надалі завоювати мюнхенський літературний Парнас. Віктор Лисенко в Мюнхені стає своєрідним «локомотивом» культурного життя творчої української інтелігенції: налагоджує випуск журналів і книг рідною мовою (при цьому питання мови в нього на першому плані), влаштовує літературні вечори, дискусії. У фокусі його уваги головне питання – перспективи української літератури в еміграції і чи знайдеться читач для цієї літератури.

Вибір Віктором Лисенком української мови як єдино

можливої для вираження його творчої індивідуальності стало причиною світоглядного непорозуміння із колишнім кумиром Гессеном, який не розумів необхідності продовжувати українське спрямування творчості молодого автора, разом з тим, закликав його вийти «з тіні України» і піти шляхом Гоголя й Ахматової. Віктор категорично відкидає пропозицію Гессена, бо єдиний для нього шлях зближення України з Європою – писати й перекладати українською. Ще з 1945 року Лисенко виношує ідею написати десятитомник романів трьома найдорожчими для нього мовами – українською, німецькою і французькою. Питання творчості в цілому як покликання Віктора, як способу його життя в еміграції «охолодило» теплі стосунки із матір'ю, яка називала його творчі спроби експериментами з пером і «дитячими претензіями на літературу».

У Мюнхені до Віктора Лисенка приходять усвідомлення літератури як потоку автобіографізму. Навіть свою приятельку, німецьку письменницю Марлену Альтдорф, він закликає покласти в основу писання власні переживання і досвід, бо «що таке література, як не автобіографія людства». Цей незвичний для мюнхенської інтелектуальної спільноти «незвичний чужинець» пробує виробити власний стиль на основі «стилістичного блиску і психологічної проникливості». Варто зазначити, що цими рисами вирізнялася в українській еміграційній літературі і проза Олексі Ізарського.

Реакція української критики в еміграції на творчість головного героя Віктора неоднозначна, але це лише надихає його ще активніше продовжувати стильові пошуки й експерименти. Стилю він надає особливого значення, бо, на його думку, «крізь стиль в літературі проглядають і думки, і душа автора, і його час, і епоха» [5, с. 302]. Наприкінці роману героєві вдається недвозначно вербалізувати свою місію в еміграції: «літературна праця й утвердження України в світі».

Більшість найближчих друзів Віктора наприкінці 50-х років покидають Німеччину, переїжджаючи до Канади й Америки, але Віктор приймає рішення залишитись в Мюнхені, бо тут він зміцнів духом, тут закінчилася його молодість, зрештою, тут йому вдається завершити свій роман «Університет Тараса Шевченка» і відстояти всі свої переконання – і перед російським шовіністом Гессеном, і перед німцями, які вважали Україну провінцією Московської імперії.

Висновки. Дослідження художньої концепції головного героя Віктора як центрального образу роману-хроніки Олексі Ізарського демонструє різні амплуа творчої особистості: яскравого представника української нації, зокрема генерації еміграційної, інтелігента, письменника, перекладача, філософа і мрійника, резонера авторської свідомості. Унікальність цього образу – в його генеології, адже для тогочасної літератури тип інтелігента певною мірою був новаторським. Головною особливістю образу Віктора Лисенка є його автобіографічність, тому дослідження його іпостасей – це ключ до розуміння авторської картини світу самого письменника Олексі Ізарського. Літературна творчість Віктора в еміграції – це спосіб зближення з Україною, спроба заявити про свою національну унікальність, самотність, зрештою, не втратити генетичний і духовний зв'язок з інтелектуально-митецьким простором своєї Батьківщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Геннекен Э. Опыт построения научной критики (Эсто-психология). СПб., 1882. 128 с.
2. Гинзбург Л. О литературном герое. Л.: Сов. писатель. Ленинг. об-ние, 1979. 222 с.
3. Горбач А.-Г. Зустріч українця з Німеччиною. Сучасність, 1967. Ч. 11 (83). С. 119-122.
4. Ізарський О. Київ: Роман. Мюнхен: Сучасність, 1971. 452 с.
5. Ізарський О. Столиця над Ізаром. Полтава: АСМІ, 2002. 336 с.
6. Ізарський О. Полтава. Роман. Мюнхен: Сучасність. 1977. 432 с.
7. Ізарський О. Ранок: Півість. Мюнхен: Сучасність, 1963. 135 с.
8. Ізарський Олекса. «Висмики» з щоденників. 1940-1980-і роки. Полтава: «Динамік», 2006. 392 с.
9. Ізарський Олекса. Віктор і Ляля: повість. Полтава: Дивосвіт, 2010. Вид.2-е. 136 с.
10. Ізарський Олекса. Ранок: повість. Полтава: Дивосвіт, 2012. Вид. 2-е. 140 с.
11. Качуровський І. Проза Олекси Ізарського. Сучасність. 1996. № 3-4. С.163-170.
12. Кудашова Н. Косвенная портретизация литературного персонажа в аспекте текстовой антропоцентричности. Филологические науки. 2006. № 5. С. 52-59.
13. Лушій С.І. Родинна хроніка Олекси Ізарського. Слово і час. 2017. № 11. С. 89-95.
14. Мацько В. Концепція людини і світу в українській прозі ХХ ст.: дис.. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук К., 2010. 411 с.
15. Нитченко Д. Листи письменників. Зб.5. Мельборн, Ніжін, 2001.
16. Храпченко М.Б. Горизонти художественного образа. Контекст-80: Лит.-крит. исследования. М.: Наука, 1981. С 10-104.
17. Цепа О.В. Проблема автора в літературознавстві (методологічний аспект). Молодий вчений. 2016. № 9 (36), С. 238-242.

REFERENCES

1. Genneken E. Experience of scientific criticism' building (The psychology of Art appreciation). SPb: 1882. 128 p.
2. Ginsburg L. About literary hero. L.: Sov. Pisatel. Lening. union, 1979. 222p.
3. Horbach A.-H. Meeting of Ukrainian with Germany. Suchasnist', 1967. P. 11 (83). P. 119-122.
4. Izars'kyi O. Kyiv novel. Munich: Suchasnist', 1971. 452 p.
5. Izars'kyi O. The capital above Izar. Poltava: ASMI, 2002, 336 p.
6. Izars'kyi O. Poltava novel. Munich: Suchasnist'. 1977. 432 p.
7. Izars'kyi O. Ranok: short story. Munich: Suchasnist', 1963. 135 p.
8. Izars'kyi O. Selected diary for 1940-1980 years. Poltava: Dynamik, 2006. 392 p.
9. Izars'kyi O. Victor and Lialia: short story. Poltava: Dyvotsvit, 2010. Second edition. 136 p.
10. Izars'kyi O. Ranok: short story. Poltava: Dyvotsvit, 2012. Second edition. 140 p.
11. Kachurovs'kyi I. Prose of Oleksa Izars'kyi. Suchasnist'. 1996. № 3-4. P.163-170.
12. Kudashova N. Indirect portraization of literary character in the aspect of textual anthropocentrism. Philological sciences. 2006. № 5. P. 52-59.
13. Lushchii S. Family chronical of Oleksa Izars'kyi // Slovo i chas. 2017. № 11. P. 89-95.
14. Mats'ko V. Concept of a human being in the world in Ukrainian prose of the 20th century: doctoral dissertation in philological sciences. K., 2010. 411 p.
15. Nytchenko D. Letters of writers. 5th Collection. Melbourne, Nizhyn, 2001. P. 12-107.
16. Khrapchenko M. Horizons of artistic image. Context-80: Liter. crit. investigations. M.: Science, 1981. P. 10-104.
17. Tsepa O. Author's problems in Literary Studies (methodological aspect). Molodyi vchenyi. 2016. № 9 (36), P. 238-242.

Artistic concept of the main character in the family novel-chronicle written by Ukrainian emigrant writer Oleksa Izars'kyi**O. I. Rudnianyn**

Abstract. The article deals with the conceptual peculiarities of the main character's Victor Lysenko's image in the family novel-chronicle written by Ukrainian emigrant writer Oleksa Izars'kyi. The paper outlines the principle typological features of the image in the context of that time literary tradition, studies the uniqueness of the worldview and the main stages of hero's evolution. The author of the article reveals the problem of the protagonist's relations with the society in the national and emigrational contexts, researches his psychoportrait and the signs of autobiography.

Keywords: *concept of the main character, family novel-chronicle, Ukrainian emigration literature, image evolution, author's awareness.*